

Važan razlog nagle antimarksističke konverzije jeste i dogmatsko gledanje da se marksizam može ili prihvatiti u paketu ili ga treba potpuno odbaciti. Ovo manihejstvo negira načelo inkluzivnosti, tj. ne samo mogućnost nego i potrebu ugradnje različitih pristupa u složenu teoriju. Uprkos pomenutom manihejstvu, bilo bi pogrešno tvrditi da komponenta strasti u opredeljenju nije složena. Ona je ne samo složena, već i na različit način posredovana. Jugoslovenski marksizam nije bio dogmatski dijamatovski, već elastičniji, samoupravni i praksisovski, što je već okolnost koja olakšava razumevanje laganijeg toka konvertitstva: nije, naime, bilo zagrižene nametnute i prihvaćene vere u apsolutni prioritet partijske istine čak ni u partijskom vrhu. U SFRJ Staljin je osporavan, a oko Lenjina, pa čak i oko Marksa, vođene su debate. Već rano službeno odbacivanje Staljina otvorilo je važnu brešu ka potonjem antimarksističkom konvertitstvu, a republički sukobi podstakli su različito akcentovanje ključnih ideoloških načela. Dakle, premda je konverzija bila u izvesnom smislu postupna, ipak je iznenađujuća masovna provala renegatskog antikomunizma i erozija antikapitalizma, a delom i antifašizma, bila nepredvidljiva. Prodor nacionalizma olakšao je potiskivanje antifašizma antitotalitarizmom, ali je isti proces oslobađao prostor liberalizmu, jer je antitotalitarizmom trebalo suzbiti sada suvišni antikapitalizam. Najlakše je normalizovan etnokratski liberalizam, spoj nacionalizma i liberalnog antitotalitarizma u obrascu "demokratskog nacionalizma".

Konverzija se kod marksista odvijala različitom brzinom (Mc Bride 1997). Kod Kolakovskog i Firea tekla je godinama, kod praxisovaca nešto kraće, a kod mnogih novih antimarksista bila je trenutna. Uslovno rečeno, mogu se razlikovati dugi procesi idejnoideološke konverzije, srednji i trenutni. Malo će ko od intelektualaca priznati vlastitu konverziju, a iz vrlo uskog kruga onih koji su na to donekle spremni, retko će ko pristati da bude svrstan u drugu i treću grupu. Kod duge konverzije, po pravilu, kako uočava Mek Brajd, ne iščezava svaki kontinuitet (iako ga pojedinac može poricati), kod srednje konverzije, napuštanje marksizma je više prećutno (dubljeg kontinuiteta uglavnom nema, a marksizam je tiho potisnut), a kod trenutne konverzije rascep je najupadljiviji (jer je marksizam zamenjen borbenim antimarksizmom). Konverzija se može posmatrati i sa stanovišta obima, a ne samo brzine toka. Tako se domaća stvaralačka humanistička inteligencija može podeliti na one koje su konvertirali u jednoj komponenti (iz marksista internacionalista u nacionalne marksiste kao Mihailo Marković) ili koji su radikalno konvertirali u obema komponentama (iz marksista internacionalista u nacionalističke antimarksiste). Osnovna podela daleko manje može ići linijom razdvajanja onih koji su to učinili deklarativno, od onih koji su izabrali prećutni put. Kod konvertita nema ni usamljenog izuzetka koji bi se javno ogradio od ranijih radova ili odrekao naučnog zvanja stečenog na osnovu gledišta koja danas osporava. Tu već problem konverzije sa sociološkog prelazi na moralni plan.

Jedna ovlašna tipologija mogla bi jasnije da pokaže glavne tokove konverzije. Ako se iz vrha humanističke inteligencije u SR Jugoslaviji izuzme gotovo sasvim usamljeni slučaj nemarksiste M. Đurića (kome je konverzija bila izlišna iako je uvažavao Marksovu misao) i nekoliko doslednih marksista (G. Petrović, V. Milić) mogu se uočiti dva glavna pravca delimične konverzije: već pomenuti zaokret ka nacionalnom marksizmu i konverzija u pravcu anacionalnog liberalizma i antimarksizma. Najmasovnija je struja potpune ili čiste konverzije koja podrazumeva napuštanje i marksizma i internacionalizma. To što su uticajniji bivši vodeći marksisti koji su svojim primerom normalizovali konverziju, a ne dosledni marksisti, govori o snazi nove epohalne svesti, ali i povodljivosti krizom zahvaćene inteligencije.